

Михайло КОВАЛЬЧУК (Київ)

**ПОВСТАНСЬКО-ПАРТИЗАНСЬКИЙ РУХ
ПРОТИ БІЛОГВАРДІЙЦІВ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ
(ЛИПЕНЬ–ГРУДЕНЬ 1919 РОКУ)**

Повстансько-партизанський рух в Україні проти російського білогвардійського режиму генерала А. Денікіна тривалий час залишається однією з найменш вивчених сторінок в історії українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. У радянські часи зі зрозумілих причин повноцінне наукове дослідження цієї теми було неможливе; суб'єктивні й маловартісні праці радянських істориків були лише покликані довести, що повстанський рух в Україні проти Денікіна відбувався під керівництвом комуністичної партії й мав на меті відновлення радянської влади¹. Проте в сучасній українській історіографії також відсутні наукові дослідження з цієї теми. Здебільшого, історики сьогодні цілковито зосередилися на вивченні антибільшовицької складової українського повстанства доби визвольних змагань. Період в історії повстанського руху, пов'язаний з боротьбою проти білогвардійців, залишається невисвітленим в історичній літературі – фактично протягом останніх двох десятиліть не з'явилося друком жодного наукового дослідження, присвяченого цій темі. Тож, спираючись на архівні документи й спогади сучасників, ми спробували дослідити повстансько-партизанський рух проти білогвардійців на Лівобережній Україні в 1919 р. Актуальність такого дослідження, на нашу думку, лише посилюється тією обставиною, що регіональний вимір історії українського повстанства потребує особливо ретельного й об'єктивного вивчення.

На початку літа 1919 р. війська білогвардійської Добровольчої армії, зайнявши Донбас, розпочали наступ на Лівобережну Україну. 14-а більшовицька армія виявилася неспроможною зупинити противника: 24 червня білогвардійці здобули Харків, 30 червня – Катеринослав, 29 липня – Полтаву, 31 серпня – Київ. Наступ білогвардійців полегшувався сплеском антибільшовицького повстанства на Полтавщині, викликаного червоним терором й

---

¹ Див.: *Мищенко С.* Боротьба трудящих України проти білогвардійської армії Денікіна. – Ужгород, 1963. – 76 с.; *Балковий П.* Війна без флангів. Партизансько-повстанська боротьба українського народу проти білогвардійців та інтервентів у 1918–1920 рр. – К., 1966. – 303 с.; *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікінщини. – К., 1979. – 287 с.; *Вовк Т.* Збройна боротьба трудящих України в тилу денікінської армії // Український історичний журнал. – 1980. – № 10. – С. 66–75; та ін.

непомірними продовольчими реквізиціями більшовиків. Але не встигли білогвардійці остаточно опанувати Лівобережжя, як у їхньому запіллі також з'явилися численні повстанські групи. Начальник розвідувального відділу полтавського загону Добровольчої армії М. Ціммерман згадував, що в міру просування до Києва «посиливався бандитський рух, і, як тільки ми висунулись вперед від Полтави, в одну мить у нас в запіллі з'явилися численні добре озброєні кінні банди, які били окремих офіцерів і добровольців, що потрапляли їм до рук. Наші частини були малочисельними»².

До певної міри повстанська активність пояснювалася підривною діяльністю більшовицьких підпільників, які намагалися організувати партизанську боротьбу з білими. У Донбасі напередодні відступу більшовики залишили 300 чоловік, що отримали 250 рушниць і 300 ручних гранат. У Кременчуці червоні залишили для організації повстання 80 рушниць і 3000 набоїв. В Ізюмському повіті на Харківщині вже наприкінці липня 1919 р. діяв озброєний партизанський загін, що чинив напади на відділи білогвардійців³. У Ніжині більшовики організували кілька повстанських загонів силою в 2–3 тис. багнетів, під командою відомого червоного воєначальника, полковника російської царської армії М. Кропив'янського⁴.

До того ж, ядром партизанських формувань ставали окремі відділи Червоної армії, що не бажали відступати на північ разом з рештою більшовицьких військ. Лівобережна Україна була регіоном посиленої мобілізаційної діяльності більшовиків, тож у лавах з'єднань 14-ї більшовицької армії (особливо 46-ї та 60-ї дивізій) було чимало українців. Наприклад, у серпні 1919 р. в білогвардійському запіллі поблизу Кременчука опинилася 3-я бригада 60-ї більшовицької дивізії. Спільно з кременчуцьким повстанським загonom, що також складався з колишніх червоноармійців (500 бійців), бригада розгорнула партизанські дії проти білих, а в середині вересня вийшла на з'єднання з більшовицькими військами у районі Чернігова⁵. Вояки-українці 2-ї пластунської червоної бригади виділилися в окремий відділ (близько 1000 чоловік), який замість відступу на північ вирушив до рідних домівок, на Полтавщину й Херсонщину. У районі Золотоноші недобитки 412-го і 413-го більшовицьких полків також об'єдналися в повстанський загін⁶. В середині вересня 1919 р. один з командирів частин 14-ї російсько-більшовицької армії Л. Крючковський сформував з українців партизанський

² Державний архів Російської Федерації (ДАРФ). – Ф. 5881. – Оп. 2. – Спр. 724. – Арк. 13.

³ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 50зв.; Гражданская война на Украине 1918–1920: Сб. документов и материалов: В 3 т., 4 кн. – К., 1967. – Т. 2: Борьба против деникинщины и петлюровщины на Украине (май 1919 г. – февраль 1920 г.). – С. 665, 260.

⁴ Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 331–332, 399.

⁵ Попов Ф. Рассказ о незабываемом (Записки большевика). – К., 1961. – С. 162–163.

⁶ Російський державний військовий архів (далі – РДВА). – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 5; Спр. 41. – Арк. 32.

загін (120 бійців і 20 шабель) і повів його на Полтавщину. В ніч на 20 вересня загін Крючковського перетнув фронт в районі Путивля на Сумщині, а 24 вересня приєднався до партизанської дивізії Бібіка (2000 бійців), що йшла на Катеринославщину до повстанців Н. Махна⁷. Повстанське з'єднання Бібіка також складалося з колишніх червоноармійців, які збиралися вести партизанську боротьбу з білими.

Та здебільшого збройні виступи селян проти білогвардійців на Лівобережній Україні були викликані не стільки інспіраціями більшовиків, як запровадженими новою владою порядками. Практично відразу ж після заняття білими Лівобережжя на зміну червоному терору прийшло безконтрольне й брутальне свавілля військових частин. Білогвардійці не створили цивільної адміністрації на місцях, тож населення перебувало у цілковитій владі воєначальників та їхніх підлеглих. Грабунки, мародерство і погроми стали звичайним явищем у зайнятих білогвардійцями місцевостях. У Кременчуці населення стало жертвою насильства білогвардійських частин. У Кролевіці (тодішня Чернігівщина) білі також відзначилися терором і грабунками, а в Ніжині влаштували єврейський погром⁸. Ці випадки були далеко не поодинокими. Безчинства білогвардійських військ над мирними жителями набули на цей час настільки масштабного характеру, що на це звернуло увагу навіть денікінське командування. Ось як у серпні 1919 р. командувач Добровольчої армії генерал В. Май-Маєвський описував становище на Лівобережній Україні у доповіді до ставки: “Озброєні козаки і вояки свавільно заходять у будинки, не лише вночі, але навіть і вдень, забирають останній шмат хліба, останню білизну, курку і навіть коня, без якого селянин залишається жебраком. Але ті, кому доручено ці частини, кому доручено зберігати лад у цій частині, не допускати свавілля – цього не бачать. Російська людина, за рідкісним винятком, хай то буде генерал чи останній рядовий, дивиться лише за тим, щоб їй добре було, а до решти їй і діла нема. Жахливу картину являють собою ті села, де війська зупинялись хоча б на короткий час...”⁹. Підсумовуючи, генерал зазначив: “Відомо, що в деяких губерніях, в запіллі більшовиків, з'явилися повстанські загони, це пояснюється тим, що більшовики чинили над жителями насильство і свавілля. Не можна дивуватися, якщо це станеться і в нашому запіллі, завдяки свавіллю та грабункам, які чиняться над жителями. Жителі з повагою ставляться до армії, якщо вона хоча б трішки має до них гуманності, а тут вони, окрім грабунків та насильства, нічого не бачать”¹⁰.

Уже на початку серпня 1919 р. у ставці Денікіна були відомості про значні масштаби зловживань, грабунків та насильства над мирними жителями

⁷ Там само. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 15. – Арк. 122; Спр. 46. – Арк. 120–122; *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікінщини. – С. 183.

⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 16. – Арк. 95–95зв.; *Громадянська війна на Україні 1918–1920.* – Т. 2. – С. 399.

⁹ РДВА. – Ф. 39681. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 24.

¹⁰ Там само. – Арк. 24зв.

з боку військових частин і бездіяльність командування щодо цього¹¹. “До мене дійшли відомості про несамовиті грабунки і насильство, скоєні козаками Кавказької дивізії в Кременчуці. Чимало з цих людей втратили всяку людську подобу, – телеграфував Денікін генералу Май-Маєвському 23 серпня. – Наказую вам розстрілювати грабіжників і гвалтівників, не рахуючись ні з чим. Інакше Російська справа загине”¹². Проте подібні накази не допомагали. “При поступовому просуванні армій вперед і зайнятті ними у відповідності з цим все більшого терену відбувається грандіозний грабунок відбитого від більшовиків державного майна і приватного статку мирного населення, – писав Денікін генералові Шиллінгу 10 вересня 1919 р. – Грабують окремі військові чини, грабують невеличкими бандами, грабують цілі військові частини, нерідко при потуранні і навіть з дозволу осіб командного складу... У грабунках видно широкий розмах. Грабує вся армія... Безпросвітна картина грабунків і крадіжок панує у всій прифронтовій смузі”¹³.

Сам командувач Добровольчої армії генерал В. Май-Маєвський, хоча й намагався запобігти надмірним ексцесам, все ж допускав у своїх військах “самозабезпечення”¹⁴. Як наслідок, поведінка білогвардійських частин швидко викликала серед населення обурення і протести, що загрожували перейти у відкриті заворушення. “...Переважає більшість селян у повіті ставиться зі співчуттям до більшовиків, до декларацій Добровольчої армії ставиться з певною недовірою... Зміцненню цього настрою сприяли і сприяють самовільні реквізиції окремими військовими частинами і навіть особами сіна, худоби та хліба в селян від імені Добровольчої армії...” – повідомляти на початку серпня 1919 р. з Вовчанського повіту на Харківщині¹⁵. Крім того, великодержавна шовіністична політика білогвардійців, переслідування і розгром новою владою українських національних організацій також викликали невдоволення значної частини населення, особливо на Полтавщині.

На Харківщині, північно-східна частина якої внаслідок контрнаступу більшовиків у серпні–вересні 1919 р. продовжувала залишатися ареною бойових дій, діяли незначні, головним чином червоні або ж анархістські повстанські загони. За інформацією більшовицького Зафронтбюро, на 16 вересня у Чугуївському повіті існував партизанський загін Р. Махновця, С. Фурсова й Сахарова. В Ізюмському повіті, за відомостями від 26 вересня, діяв загін Я. Павленка (230 чоловік). У північній частині Сумського повіту на початку жовтня оперували загони Савченка й Березовського (100 чоловік)¹⁶.

¹¹ Там само. – Арк. 5.

¹² Там само. – Арк. 23.

¹³ Там само. – Ф. 40144. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 4; Гордеев Ю. Генерал Деникин: Военно-исторический очерк. – М., 1993. – С. 129.

¹⁴ Лукомский А. Из воспоминаний // Архив русской революции. – М., 1991. – Т. 6. – С. 135.

¹⁵ ДАРФ. – Ф. 4447. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 16; Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 287.

¹⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 23зв.–24зв.

На Полтавщині повстанський рух проти білих розгорнувся з перших днів денкінської влади. За даними Зафронтбюро, в губернії у цей час діяло чимало партизанських загонів, створених більшовицьким підпіллям, або ж таких, що підтримували з ним зв'язок. Зокрема, наприкінці серпня у Кобеляцькому повіті діяв невеличкий загін Боярського, в Пирятинському – загін Стеценка (150 бійців), у Кременчуцькому – загін Даниленка (30 чоловік при 8 кулеметах) і загін Попова (50 шабель при 1 кулеметі). Поблизу Полтави оперували загони Кондратька (300 чоловік) й Скорякова (350 чоловік при 9 кулеметах), до яких на початку жовтня приєднався загін Сердюка (800 бійців при 2 гарматах). У Гадяцькому повіті станом на 3 жовтня діяли загони Безрука і Бутька (130 чоловік при 2 гарматах)¹⁷. У Лохвицькому повіті більшовик Осипов організував з колишніх червоноармійців озброєне партизанське угруповання силою у 200 бійців. У с. Засулля на Роменщині більшовицькі підпільники також створили невеликий загін, який, щоправда, розпався відразу ж після арешту ватажка¹⁸. Найбільшу ж бойову активність виявляло повстанське з'єднання Шуби, що чинило напади на військові обози в районі Лохвиця – Ромни – Конотоп. Вже на початку жовтня 1919 р. білогвардійці безуспішно намагалися ліквідувати загін Шуби силами роменської залози (1-й гвардійський зведено-кірасирський полк, артилерійський взвод, офіцерська дружина).

У прифронтовій смузі на Чернігівщині оперували здебільшого червоні партизанські відділи М. Кропив'янського, яким навіть вдалося наприкінці вересня захопити на короткий час Ніжин. У Кролевецькому повіті діяв організований з дезертирів більшовицьким підпіллям загін Афанасенка (1500 бійців)¹⁹. Скуті боями на більшовицькому фронті, війська Київської області “Збройних Сил Півдня Росії” внаслідок відсутності резервів й малочисельності створених на місцях охоронних підрозділів не мали змоги ліквідувати рухливі повстанські відділи, що дезорганізували білогвардійські комунікації.

Звичайно, повстанський рух на Лівобережній Україні восени 1919 р. не обмежувався загонами радянської орієнтації. Більшовикам належала першість в організації партизанських формувань, але за розмахом і масштабами дій червоне повстанство не було масовим рухом опору. Здебільшого, селянство в 1919 р. розуміло “радянську владу” як ідею народовладдя і зовсім не ототожнювало її з пролетарською диктатурою й приходом з Росії Червоної армії. Приналежність багатьох повстанських відділів до *червоних* була досить умовною – настрої повстанців навіть в організованих більшовиками загонах часто був виразно антикомуністичним. Так, один із членів Української Комуністичної партії (боротьбистів), перебуваючи на Чернігів-

¹⁷ Там само. – Арк. 22зв., 23, 23зв.

¹⁸ Там само. – Арк. 22зв.; Спр. 28. – Арк. 18–18зв.; Спр. 42. – Арк. 2; Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 396–397.

¹⁹ Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 331–332, 399; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 16. – Арк. 95–95зв.

щині, констатував: «Партизанські загони, які залишилися і які безсумнівно будуть виникати, йдуть за «більшовиками», але по настрою, а то і свідомо, ближче до «боротьбистів»²⁰. Так, у загоні Афанасенка, як згадував більшовицький підпільник, «серед партизанів агітувати можна було цілком вільно від імені трудящих, але суворо треба було тримати себе на мітингу в певних межах, щоб не згадувати слова «комуна»...»²¹. Інший більшовицький емісар, супроводжуючи на Полтавщині загін Шуби, зазначав, що серед повстанців «більшість петлюрівців»²².

Повстанські формування, що діяли під прапором УНР, користувалися значною підтримкою на Лівобережжі. У Золотоніському повіті на Полтавщині проти білих діяв загін отамана Каліберди, а в напрямку Полтава – Харків – відділи Біленького й Чарноти. В районі Носівки на Чернігівщині також оперував значний уенерівський загін²³. Подекуди самостійницькі настрої населення були навіть головною перешкодою для організації червоних партизанських відділів. Так, коли у районі Жовтина й Вереміївки на Полтавщині більшовицький емісар А. Радченко намагався створити повстанський загін з колишніх червоноармійців, останні, заявивши про симпатії до УНР, ледь не заарештували його і примусили рятуватися втечею²⁴. На Чернігівщині більшовицьким підпільникам також довелося зіштовхнутися зі зростанням української національної свідомості серед селянства. «Цікаво, що петлюрівські симпатії проявились на Чернігівщині навіть серед зросійщених селян... Зріст «петлюрівських» настроїв серед селянства Чернігівщини пояснюється, очевидно, почасти зростом національної свідомості і почасти реакцією на занадто «більшовицьку» тактику комуністів-більшовиків», – писав представник партії боротьбистів²⁵.

Помітний вплив на розгортання повстанського руху на Лівобережній Україні в цей час мали й боротьбисти, що виступали за створення незалежної Української радянської держави. Цим гаслам співчувала значна частина політично активного селянства, але відсутність досвідчених людських кадрів перешкождала боротьбистам перейти до організації значних повстанських сил. Тривалий час їхні загони існували лише в Прилуцькому повіті на Полтавщині²⁶. Ситуація змінилася лише в середині жовтня 1919 р., коли з правого берега Дніпра на Полтавщину прибула «група повстанців Лівобережної України». Це повстанське з'єднання було створене українськими комуністами Кобеляцького й Полтавського повітів ще влітку 1919 р. Під натиском біло-

²⁰ ЦДАГО України. – Ф. 43. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 7.

²¹ Там само. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 16. – Арк. 95–95зв.

²² Там само. – Спр. 23. – Арк. 49.

²³ *Габинский И. (Каляев)*. Воспоминания о повстанческом движении на Киевщине – Полтавщине // *Летопись революции*. – 1926. – № 2 (17). – С. 29; *Точень Н.* Партизанская рать // *Героическое подполье. В тылу денкинской армии: Воспоминания*. – М., 1975. – С. 406.

²⁴ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 5зв.

²⁵ Там само. – Ф. 43. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 7.

²⁶ Там само. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 8.

гвардійців група відступила на Київщину і приєдналася до української армії, але під впливом емісара партії боротьбистів О. Лісовика залишила війська УНР і вирушила на Лівобережжя для організації повстання проти білих²⁷. Переправившись на лівий берег Дніпра, група захопила Хорол (де знищила невеличкий білогвардійський відділ) і вийшла до району Кобеляк, де підпорядкувалася місцевій організації боротьбистів²⁸. На цей час у її лавах налічувалося до 1000 бійців. Загальне керівництво з'єднанням здійснював О. Лісовик, військовими операціями керував К. Матяш, а обов'язки політичного комісара виконував Я. Огій. Втім, політичні настрої повстанців були досить строкатими: за свідченням більшовицького агента, серед них зустрічалися більшовики, самостійники, боротьбисти і навіть звичайні бандити²⁹.

На терені Лівобережжя у цей час діяли й анархістські повстанські формування. До таких, зокрема, належала 2-тисячна партизанська дивізія Бібіка, що наприкінці вересня 1919 р. перейшла з Чернігівщини на Полтавщину. Колишні червоноармійці, з яких складалася дивізія, називали себе анархо-комуністами, мали чорні прапори і йшли на з'єднання з повстанською армією Н. Махна³⁰. 30 вересня в бою під с. Проскурівка партизани розбили значний білогвардійський відділ. Водночас у Конотопському повіті на Чернігівщині діяв загін анархіста Губіна³¹.

Більшовики намагалися перехопити керівництво повстанським рухом, створюючи для цього відповідні організаційні структури. На Полтавщині в середині жовтня 1919 р. більшовицьке підпілля організувало губернський революційний комітет. Щоб надати ревкому видимість представницької організації, до його складу було включено представника російських лівих есерів, а також українського боротьбиста (якого білогвардійська контррозвідка встигла заарештувати й стратити ще до його входження в ревком). Протягом короткого часу ревком встановив контакти з повстанськими загонами Бібіка, Я. Огія, Клименка, Тарана, Леонтєєва, Шевченка, Кривошеєва, Петрова, Третяка і навіть з правобережними повстанцями С. Коцури³². Та роз'єднані й нечисленні червоні загони не становили значної бойової сили, а впливу на інші повстанські формування ревком не мав.

Військова слабкість білогвардійців на Лівобережжі (усі наявні сили було скеровано на фронт проти більшовиків) заохочувала повстанців до

²⁷ *Майстренко І.* Історія мого покоління: Спогади учасника революційних подій в Україні. – Едмонтон, 1985. – С. 82. Докладніше див.: *Ковальчук М.* Серед гасел та орієнтацій: з історії одного повстанського формування (жовтень–грудень 1919 р.) // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – 2005. – Вип. 10. – С. 55–57.

²⁸ *Лісовик О., Огій Я., Матяш К.* Красный рейд (из истории красной партизанщины) // *Летопись революции.* – 1926. – № 1 (16). – С. 148–149.

²⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 26.

³⁰ *Кин Д.* Повстанческое движение против деникинщины на Украине // *Летопись революции.* – 1926. – № 3–4 (18–19). – С. 81.

³¹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 39. – Арк. 96.

³² Там само. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. Зв.; *Організація боротьби проти Денікіна* // *Летопись революции.* – 1929. – № 5–6 (38–39). – С. 294.

проведення значних бойових акцій. У середині жовтня повстанська дивізія Бібіка, підтримана місцевими червоними загонами і кобеляцькою бригадою боротьбистів, повела наступ на Полтаву³³. В місті перебував лише невеличкий білогвардійський відділ генерала М. Кальницького (100 багнетів і 200 шабель), погано забезпечений зброєю та амуніцією. До речі, саме напередодні до Полтави прибув з Харкова ешелон зі зброєю та військовим майном, який повстанці також прагнули захопити³⁴.

Для полтавської залози напад партизанів став цілковитою несподіванкою. Вранці 17 жовтня повстанські загони після гарматного обстрілу увірвалися до Полтави, зламавши млявий опір противника. Більшість вояків генерала Кальницького розсіялися по місту, а добровольчий загін, створений з учнів Полтавського кадетського корпусу, було оточено повстанцями в стінах монастиря³⁵. Полтава опинилася в руках партизанів. На заможну частину населення міста було накладено грошову контрибуцію, а рядові повстанці почали відкрито грабувати мирних жителів без різниці їхнього соціального стану й рівня заможності³⁶. Тож коли з харківського напрямку прибули білогвардійські підрозділи й бронепотяг “Орел”, повстанські загони вже перетворилися на юрбу грабіжників, нездатних вести бойові дії. Пополудні 17 жовтня білогвардійці примусили повстанців відступити з міста. Втрати білих в цих боях склали 14 офіцерів (серед загиблих був і відставний генерал Кістяківський) і 33 вояки; повстанців загинуло значно більше³⁷. Полтавські події остаточно підірвали віру місцевого населення в силу денікінської влади, спроможність білогвардійців забезпечити в країні лад і спокій.

Більшовицькі підпільники, які перебували у складі дивізії Бібіка, вирішили використати відступ з-під Полтави, щоб розколоти це повстансько-партизанське з'єднання. На боці змовників виступив колишній червоний командир Л. Крючковський, який від імені своїх бійців оголосив про створення радянського повстанського загону. Більшовиків підтримали й борбисти (члени партії російських лівих есерів в Україні), що створили окремий бойовий відділ у загоні Крючковського. Так виникла 1-а партизанська дивізія Лівобережної України (1500 багнетів і 600 шабель при 75 кулеметах й 6 гарматах), яка відразу ж підпорядкувалася полтавському губернському ревкому³⁸. Більшовики нарешті отримали у своє розпорядження значну зброю-

³³ РДВА. – Ф. 199. – Оп. 1. – Спр. 46. – Арк. 32, 42; *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікінщини. – С. 185; *Лисовик О., Огий Я., Матяш К.* Красный рейд... – С. 148–149. За іншими даними, повстанська бригада К. Матяша – Я. Огія не брала участі в наступі на Полтаву (ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 41. – Арк. 14).

³⁴ *Байко М.* 4 жовтня 1919 року // *За Державність.* – 1930. – Ч. 2. – С. 148.

³⁵ *Ревегук В.* Повстанський рух на Полтавщині.

³⁶ *Кин Д.* Повстанческое движение против деникинщины на Украине. – С. 81.

³⁷ *Ревегук В.* За волю України: Нариси історії повстансько-партизанської боротьби на Полтавщині в 1917–1923 рр. – Полтава, 2007. – С. 52–53.

³⁸ *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікінщини. – С. 187; Організація боротьби проти Денікіна. – С. 294; РДВА. – Ф. 1402. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 129; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 3зв., 7зв.

ну силу, а деморалізовані й ослаблені розколом повстанці Бібіка на деякий час втратили боєздатність.

Поблизу Полтави місцеві повстанські загони продовжували виявляти бойову активність. 23 жовтня загони І. Федорченка й Г. Тація знову наблизилися до Полтави. Паніка, що спалахнула у місті, охопила навіть денікінську адміністрацію – губернатор Г. Старицький, віце-губернатор Ільїн і комендант Б. Ряснянський терміново виїхали на ст. Люботин. Сил місцевої офіцерської роти й добровольців з числа учнівської молоді було явно недостатньо для протидії повстанцям, тож з Харкова було терміново викликано підрозділи зведеного полку 31-ї дивізії (рота 122-го Тамбовського полку). В ході короткої сутички повстанці зазнали поразки і були змушені відступити³⁹. Але, хоча партизанів і було відкинуто від Полтави, стабілізувати становище в охопленому повстанством регіоні білогвардійцям вже не вдалося.

Найбільш активні бойові дії проти денікінської влади у цей час розгорнули повстансько-партизанські формування В. Шуби, що оперували на терені східної Чернігівщини й північної Полтавщини. 29 жовтня начальник розвідки Київської області ЗСПР повідомляв білогвардійське командування, що загони Шуби формуються у районі Лохвиці, причому партизанські відділи Бродницького і Юшенка (1000 бійців), очевидно, також влилися до їхнього складу⁴⁰. За відомостями білогвардійської розвідки, на початку листопада 1919 р. В. Шуба оголосив мобілізацію у Кролевецькому і Глухівському повітах⁴¹. Білогвардійські частини завдали поразки загонам Шуби, зосередженим у Лохвицькому повіті, і розсіяли їх, але остаточно знищити не змогли. “Невеличкі частини розбитої банди Шуби з Лохвицького повіту вирушили в Гадяцький і Роменський повіти... – йшлося у білогвардійському донесенні 3 листопада 1919 р. – Більше банд у Лохвицькому повіті немає, але ведеться сильна агітація таємними організаціями петлюрівців і більшовиків”⁴².

Наприкінці жовтня 1919 р. в Роменському повіті діяв червоний повстанський загін А. Кобця і Пучки (100 бійців при 3 кулеметах), що систематично переривав залізничне сполучення Ромни – Бахмач⁴³. У Прилуцькому повіті червоний відділ Зленка і Бергавінова (75 чоловік) займався руйнуванням залізниці у районі ст. Ічня⁴⁴. В Хорольському повіті повстанські загони захопили повітовий центр, розігнавши місцеву білогвардійську адміністрацію⁴⁵. У першій половині листопада 1919 р. в Пирятинському повіті серйозних клопотів білим завдавав повстанський загін, що складався зі 100 колишніх червоноармійців, а також унерівський загін Полешка (до боротьби з яким

³⁹ Ревезук В. За волю України. – С. 53.

⁴⁰ РДВА. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 15.

⁴¹ Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 460.

⁴² РДВА. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 19.

⁴³ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 42. – Арк. 8–9; Спр. 40. – Арк. 22зв.

⁴⁴ Там само. – Спр. 40. – Арк. 22.

⁴⁵ РДВА. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 77.

місцева денікінська влада була змушена залучати охоронну роту з Прилук). Наприкінці листопада 200 повстанців захопили містечко Яготин, загрожуючи захопити й залізничну станцію, для охорони якої терміново прибув білогвардійський відділ з Пирятин⁴⁶. У Золотоніському повіті, як уже згадувалося, діяв уенерівський загін отамана Каліберди, що займав села Іркліїв та Єреміївка.

Повстанська бригада боротьбистів, відступивши з-під Полтави, зайняла ст. Кобеляки, але незабаром під натиском білогвардійців була змушена відійти до Новомосковського повіту на Катеринославщині⁴⁷. Тут після невеликого бою з білими військовий керівник бригади К. Матяш зник у невідомому напрямку, а командування перебрав Я. Огій⁴⁸. Загін повернувся до Кобеляцького повіту, де продовжив боротьбу проти білих. Водночас на Переяславщині активно діяв боротьбистський загін Одинця. В ніч на 15 листопада повстанцям вдалося раптовим нападом захопити Переяслав. Кількох білогвардійських чиновників було розстріляно; мешканці міста, як повідомляла білогвардійська розвідка, поставилися до повстанців доброзичливо. В центрі міста було вивішено український прапор з надписом “Хай живе самостійна Україна”⁴⁹. 16 листопада білі, стягнувши сили, перейшли в контрнаступ і змусили повстанців відступити. 3 грудня повстанські загони Мочути, Куліша й Одинця силами у 350 бійців при 3 кулеметах знову здійснили спробу захопити Переяслав, але були відбиті⁵⁰.

Відсутність на Полтавщині значних військових сил не давала змоги денікінському командуванню ефективно протидіяти розгортанню повстанського руху. Залогами містечок були недоукомплектовані й погано забезпечені зброєю офіцерські роти і комендантські команди. Так, станом на 20 листопада 1919 р. білогвардійські комендантські команди налічували: у Прилуках – 40 чоловік, у Кременчуці – 116, в Лубнах – 35, у Лохвиці – 42, в Хоролі – 45, у Пирятині – лише 18⁵¹. До того ж, рекрутовані з місцевого населення, вояки запасних і охоронних підрозділів часто зовсім не співчували “білій справі”. Наприклад, більша частина бійців 7-го запасного білогвардійського батальйону перейшла на бік повстанців, а переяславська і золотоніська охоронні роти взагалі були розформовані за “самостійницькі настрої”⁵². Становище білогвардійців ускладнювалося і внаслідок зростаючої ворожості з боку населення. В середині листопада 1919 р. білогвардійське командування відзначало, що населення Переяславського, Пирятинського, Канівського, Золотоніського і Лохвицького повітів цілковито співчуває повстанцям й вороже

⁴⁶ Там само. – Спр. 50. – Арк. 3зв., 21, 27–27зв.

⁴⁷ Лисовик О., Огій Я., Матяш К. Красный рейд... – С. 148–149.

⁴⁸ Ревегук В. За волю України. – С.53.

⁴⁹ РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 95–95зв.; Спр. 50. – Арк. 32.

⁵⁰ Там само. – Арк. 9–9зв.

⁵¹ Там само. – Спр. 12. – Арк. 52.

⁵² ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 3; РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 6. – Арк. 56зв.

налаштоване щодо ЗСПР; прихильність до денікінської влади було помічено лише в Лубенському й Хорольському повітах⁵³. Відтак, хоча в перших числах грудня чисельність розміщених на Полтавщині білогвардійських частин й досягала 3316 багнетів, цих сил було зовсім недостатньо для боротьби з повстанством⁵⁴.

На Харківщині повстансько-партизанський рух проти білогвардійців розгортався менш інтенсивно і, як вже згадувалося, здебільшого виявився у діяльності невеличких червоних загонів. Так, поблизу Лебедина діяли партизанські відділи Міхна (500 чоловік при 2 кулеметах) і П. В'юнника (80 чоловік), що підтримували контакт з більшовицьким підпіллям⁵⁵. В Ізюмському повіті оперували загоони Пеко, Савонова, Бондаренка, Штоколова і бойовий відділ краматорської більшовицької організації, загальна чисельність яких не перевищувала 750 чоловік. В Охтирському повіті діяв також червоний загін М. Фролова (60 чоловік). Невеличкі боротьбистські загоони виникли в районі Чугуєва, Деркачів, Козачої Лопані⁵⁶.

На Чернігівщині повстанський рух підживлювався близькістю фронту. Тероризоване безчинствами білогвардійських військ, сільське населення Остерського, Козелецького й Ніжинського повітів співчувало й активно допомагало повстанським загонам, що діяли у прифронтовій смузі⁵⁷. Наприкінці жовтня 1919 р. організовані М. Кропив'янським червоні партизанські загоони успішно діяли в районі Носівка – Ніжин – Чернігів⁵⁸. У Козелецькому повіті проти білих оперував уенерівський повстанський загін під проводом Ромашка, а в районі Бахмач – Конотоп – Ворожба – загоони Кацюка⁵⁹. У Ніжинському повіті діяв також комуністичний загін Покин'я-Бороди і Н. Точоного, який на початку листопада 1919 р. налічував 400 чоловік при 10 кулеметах. Загін підтримував зв'язок з частинами 47-ї більшовицької дивізії⁶⁰.

Повстансько-партизанські загоони на Чернігівщині дезорганізували заплілля військ Київської області ЗСПР, ускладнюючи й без того тяжке становище фронтових білогвардійських частин. Саме в цей час 12-а більшовицька армія контратакувала виснажені безперервними боями війська Київської області ЗСПР. 6 листопада червоні захопили Чернігів, після чого форсували Десну і 19 листопада здобули Бахмач⁶¹. Дії партизанських загонів значною мірою полегшували просування більшовицьких військ. Так, у ніч на 19 листопада повстанський загін силою в 150 бійців здійснив успішний напад на

⁵³ Див.: РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 40–41.

⁵⁴ Там само. – Спр. 6. – Арк. 97зв.

⁵⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 23зв.

⁵⁶ Там само. – Арк. 23зв., 24, 24зв.; Ф. 43. – Оп. 1. – Спр. 72. – Арк. 16зв.

⁵⁷ Див.: РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 40–41.

⁵⁸ Там само. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 15.

⁵⁹ Там само. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 100; ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 22.

⁶⁰ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 40. – Арк. 22.

⁶¹ Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник. – К., 1987. – С. 280; Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 470.

Остер⁶². 21 листопада загін Н. Точоного взяв участь у захопленні червоними військами Ніжина⁶³. 27 листопада повстанці Місюри (1000 чоловік з кулеметами) захопили станцію Яготин, перервавши залізничне сполучення Київ – Полтава. До Яготина білогвардійське командування було змушене направити бронепотяг, що діяв на ніжинському напрямку, а також 15-й Терський пластунський батальйон⁶⁴.

У листопаді 1919 р. становище зосереджених на Лівобережжі білогвардійських військ було критичним: з півночі наступали більшовики, а з півдня загрозувало полум'я махновського повстанства. “Тепер, за агентурними відомостями, Махно вирішив прорватися на північ, діючи поки що від Катеринослава в напрямку на Петриківку. Йому може допомогти в цьому близькість охопленого повстаннями і розпропагандованого петлюрівцями Полтавського району, з яким в нього мається деякий зв'язок, а також банди Шуби і більш дрібні, що оперують у трикутнику Ромодан – Переяслав – Конотоп, загальною чисельністю до 3 тисяч при кількох гарматах. Слабкість нашого фронту і натиск противника в напрямку Бахмач – Конотоп також може вельми допомогти Махну”, – зазначав у доповіді начальник розвідувального відділу штабу головнокомандувача ЗСПР 30 листопада 1919 р.⁶⁵. Білогвардійське командування побоювалося й появи на Лівобережжі армії УНР, яка після листопадової поразки перейшла до партизанських форм боротьби і вирушила у білогвардійське запілля.

Однак вистачило й натиску Червоної армії, щоб ослаблені й деморалізовані білогвардійські війська розпочали відступ з Лівобережної України. На початку грудня 1919 р. під ударами більшовицьких частин білі остаточно залишили Чернігівщину. Характерно, що навіть місцеві червоні загони після приходу більшовиків не поспішали підпорядковуватися Червоній армії. Так, коли Шуба заявив про приєднання своїх загонів до більшовицьких військ, це викликало хвилювання серед значної частини його бійців. Новий командир, призначений вже більшовицьким командуванням, був змушений запевняти партизанів, що “розходження наші не глибокі”, а “високий приклад вашого командира т. Шуби, який не раз водив вас у бій з усіма ворогами трудового народу, має розсіяти усі ваші підозри”⁶⁶. Подібні інциденти зазвичай закінчувалися тим, що повстанців роззброювали і в кращому разі розпускали по домівках. Але й підпорядкування більшовикам означало для партизанів точнісінько те ж саме – зміну командування, виведення в запілля, репресії проти “неблагонадійного елементу” і врешті-решт роззброєння⁶⁷.

Відступивши на Полтавщину, білогвардійські війська фактично втратили здатність організувати опір червоним. Нечисленна денікінська адмі-

⁶² Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 487–488; РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 92.

⁶³ Точеный Н. Партизанская рать. – С. 408.

⁶⁴ РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 2.

⁶⁵ Там само. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 137.

⁶⁶ Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 525.

⁶⁷ Там само. – С. 538–540.

ністрація в супроводі охоронних підрозділів поспіхом евакуювалася на південь, і ніщо тепер не перешкоджало повстанцям займати населені пункти. 5 грудня 1919 р. Верхньодніпровський повстанський загін під проводом більшовика Клименка (200 багнетів і 100 шабель при 4 кулеметах) захопив Кобеляки. Владу в місті обійняв ревком на чолі з Н. Алмазовим, керівником більшовицького підпілля в повіті⁶⁸. Цікаво, що навіть у загоні Клименка, який вважався суто комуністичним, вихід на політичну арену більшовиків викликав невдоволення. “Довелося вести посилену боротьбу з самостійниками, яких була все ж таки достатня кількість у Верхньодніпровському загоні”, – згадував більшовицький підпільник⁶⁹.

Верхньодніпровському загонові підпорядкувалися створений Н. Алмазовим загін в с. Чербавці, повстанський відділ у селах Маячки і Оришки та ін. Як стверджував сам Алмазов, через тиждень після захоплення Кобеляк ревком мав у своєму розпорядженні вже близько 1000 бійців⁷⁰. Було також налагоджено зв'язок з 1-ю повстанською бригадою Скрипника, що оперувала в сусідньому Костянтиноградському повіті. Ревком збирався з'єднати групу Клименка із загоном С. Коцури, що діяв на правому березі Дніпра, і спільними силами здійснити наступ на Кременчук⁷¹. Зважаючи на цю загрозу, білогвардійське командування 10 грудня зміцнило залогу Кременчука загоном 136-го Таганрозького полку (120 багнетів при 5 кулеметах і 2 гарматах), що мав діяти проти повстанців на лівобережжі Дніпра⁷².

Та в умовах стрімкого просування 14-ї більшовицької армії вглиб Лівобережжя білогвардійцям було вже не до боротьби з повстанцями. 11 грудня червоні захопили Харків і Полтаву⁷³. У взятті Полтави брали участь й повстанські частини – червоний Новомосковський полк та партизанська дивізія Бібіка. Щоправда, між партизанами Бібіка і частинами 41-ї більшовицької дивізії відразу ж після зайняття міста спалахнула бійка, але червоним вдалося швидко роззброїти повстанців⁷⁴.

Все більше відчувуючи себе господарями становища на Лівобережжі, більшовики залучали до операцій проти білих навіть ті повстансько-партизанські формування, що вважалися “політично ненадійними”. 16 грудня заступник “командувача повстанськими радянськими військами Лівобережної України” Г. Шаврін наказав командирам повстанських загонів, які діяли в Кобеляцькому повіті (Я. Огію, К. Матяшу, Клименку, Скирті, Петрову, Третяку), а також

⁶⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 4, 19; Спр. 41. – Арк. 5; Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 548.

⁶⁹ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 19.

⁷⁰ Там само. – Спр. 41. – Арк. 5.

⁷¹ Там само. – Спр. 28. – Арк. 19; Спр. 42. – Арк. 7–7зв.

⁷² РДВА. – Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 13. – Арк. 150; Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 17.

⁷³ Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 542–545.

⁷⁴ РДВА. – Ф. 1402. – Оп. 1. – Спр. 52. – Арк. 127; *Супруненко М.* Боротьба трудящих України проти денікінщини. – С. 236–237; *Лантух І.* Из истории гражданской войны на Екатеринославщине (1919 год) // *Летопись революции.* – 1926. – № 2 (17). – С. 58.

чигиринським повстанцям С. Коцури захопити Кременчук⁷⁵. Цей наказ було виконано: повстанські з'єднання Я. Огія, Третяка, Шевченка та ін. зайняли Кременчук без особливого опору з боку деморалізованих білогвардійських частин (загін С. Коцури участі в цій операції не брав)⁷⁶. Але з підходом більшовицьких військ бійці бригади Огія категорично відмовилися підпорядкуватися командуванню Червоної армії. Як згадував більшовицький емісар, коли "їм було запропоновано підпорядкуватися радянському командуванню, то петлюрівці палко заперечували проти, тобто що вони повністю підтримують Петлюру... Йдучи разом з партизанами від ст. Кобеляк до Кременчука, я намагався говорити з ними як комуніст, але останні не хотіли навіть і слухати, кажучи, що ми за радянську владу, а не за комуну, і довести їм помилковість цього було важко хоча б і в приватній розмові"⁷⁷. Не підкорившись наказам червоного командування, повстанці розійшлися по домівках.

В середині грудня 1919 р. терен Лівобережної України було остаточно зайнято більшовицькими військами. Більша частина повстансько-партизанських загонів, що оперували в цьому регіоні, припинила своє існування: їх було роззброєно та розпущено за наказом більшовицького командування. Здебільшого, лише нечисленні відділи, які діяли під прапором УНР, відразу ж повернули зброю проти червоних окупантів. На Чернігівщині боротьбу з більшовиками розгорнув отаман Ромашко, на Полтавщині наприкінці грудня бої з червоними вели повстанці Каліберди⁷⁸. Переважна частина населення, хоча й не відчувала особливих симпатій до нової влади, після досвіду денікінського владарювання не поспішала вступати у збройну конфронтацію з режимом-антагоністом. Змінити цю вичікувальну позицію лівобережного селянства могло лише подальше знайомство з практикою "військового комунізму".

Михайло Ковальчук (Київ). **Повстансько-партизанський рух проти білогвардійців на Лівобережній Україні (липень – грудень 1919 року).**

На підставі раніше не відомих архівних документів і спогадів сучасників досліджено розгортання повстансько-партизанського руху на Лівобережній Україні проти білогвардійських військ генерала Антона Денікіна в 1919 р., відтворено перебіг бойової діяльності повстанських загонів. Автор висвітлює роль повстанців у дезорганізації заплілля білогвардійських військ на Лівобережжі.

Ключові слова: повстансько-партизанський рух, Українська Народна Республіка, збройні сили Півдня Росії, Червона армія.

Михаил Ковальчук (Киев). **Повстанческо-партизанское движение против белогвардейцев на Левобережной Украине (июль – декабрь 1919 года).**

На основе ранее не известных архивных документов и воспоминаний современников исследовано повстанческо-партизанское движение на Левобережной Украине про-

⁷⁵ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 45. – Арк. 15–17; Гражданская война на Украине 1918–1920. – Т. 2. – С. 556–557.

⁷⁶ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 18. – Спр. 28. – Арк. 4.

⁷⁷ Там само. – Арк. 26зв.–27.

⁷⁸ РДВА. – Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 43. – Арк. 188–189, 224; Ф. 39668. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 1; Ф. 39666. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 153–153зв.

Повстансько-партизанський рух проти білогвардійців на Лівобережній Україні

тив белогвардейских войск генерала Антона Деникина в 1919 г., рассмотрен ход боевой деятельности повстанческих отрядов. Автор освещает роль повстанцев в дезорганизации тыла белогвардейских войск на Левобережье.

Ключевые слова: повстанческо-партизанское движение, Украинская Народная Республика, вооруженные силы Юга России, Красная Армия.

Mykhailo Kovalchuk (Kyiv). **The Insurgent and Partisan Movement against the White Army on Left-Bank Ukraine (July – December 1919)**

On the basis of formerly unknown archival documents and memoirs of contemporaries the author investigates the expanding insurrectional movement in the left-bank territory of Ukraine against the white troops of General Anton Denikin in 1919. The study reconstructs the course of the operational activity of the insurgent detachments and investigates the role of the rebels in the attempt to disorganize the rear of the White Army in Left-Bank Ukraine.

Key words: insurrectional movement, the Ukrainian People's Republic, the Armed Forces of the South of Russia, the Red Army.